

Valódeňka, față de *Fénečka*, *Manečka*, *Sónečka*, *Vánečka* (v. Max Vasmer, *Dissimilationsvermeidung im Russischen*, în „Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung“, 51 (1923), p. 66).

Privită în cadrul acestor considerații, și etimologia rom. *tâlhar*, derivat de obicei din ung. *tolvaj*, idem (Cihac, II, 530), apare în altă lumină.

Când avem românește un *tâlhiș*, „pădure“, *tâlhăriș*, „pădure mărunță, tufișuri“ (*Graiul nostru*, II, 211), *tâlhăreă*, „susaiu-de-pădure“, „*Pernanthes muralis*“ (Lex. Budan, 695), „susaiu-pădureș, *Lactuca sagittata*“ (Panțu), nu vedem ce motive s'ar putea invoca pentru a despărți pe *tâlhar* de această familie de cuvinte. Un derivat prin *-ar* din *tâlh-* ar explica însă foarte bine numele acestui „pădurar“ sui-generis¹, acestui „fiu al pădurii“, cum îi zice, cu o eufemistică perifrază, T. Vărnăv (*Istoria vieții mele*, ed. Goroveiu, p. 68), pe când inversa ar fi mai greu de admis: ca celelalte forme citate să fi fost, ele, construite pe baza lui *tâlhar*.

Pentru oscilația, firească, între înțelesul de „sălbatec [silva], fiară“ și „fur“ a unui *tâlhăros*, ca epitet al lupului în cimilituri (v. Pascu, *Despre cimilituri*, I, 208), cf. și breton *ki c'hoat*, „loup“, litt.: „chien de bois“ (*Rev. des trad. pop.*, XX, 54), ml. *forstrarius*, „lupo“, litt.: „guardia forestală“ (*Arch. Romanicum*, V, 106).

Contra derivării din ungurește p'edează și rom.-dial. *tula!* „aoleo!“ „au voleur!“ (cf. M. Pompiliu, în *Conv. Lit.*, XX, 1019), arătând cum trebuie să sune în limba noastră ung. *tolvaj*, care, în orice caz, lasă neexplicată varianta uzuală în *-ar* (fiindcă analogia cu *vătraiu-vătrar* nu ajunge); iar vr. *tâlhui*, „tâlhări“, se explică tot atât de bine din același *tâlh-* (din care, cu suf. ung., și *tâlhușag*).

V. Bogrea.

Din nomenclatura calului.

— În legătură cu Chestionarul d-lui Pușcariu —

1. Abraș.

Cu toate distingo-urile lui Hasdeu (*Les éléments turcs dans la langue roumaine*; cf. *Etym. Magn.*, s. v.), etymonul acestui cuvânt² e sigur: turc. *abraş*, „bariolé, (cheval) nuancé de taches blanches“ (Dicț. Acad.).

¹ Notăm ocazional sinonimele: *șumariu* (în Hațeg, din *șuma*, „dumbravă“: *Viciu*, 81; cf. sârb. *lugar*), *gornic* (Cora Irineu, *Scrisori bănățene*, p. 22), *bereznic*, „pădurar“ (în M-ții Sucevei, *Șezătoarea*, II, 23), *lišniș* (Moisiu, *Știri nouă din Basarabia*, p. 143), -- pe lângă cunoscutul *fe(r)șter*, „Förster“ (prin ung. *festér?*).

² La Nicolăescu-Plopșor, *Vorbe oltenesti*, p. 10: *ibraș*, „abraș“.

Sensul originar, ca și cel figurat, al cuvântului se întâlnește, întocmai, la sinonimul vgr. αἰόλος, „abraș“ și „pintenog“, despre cai (πόδας αἰόλος ἵππος, Ξάνθος, din Iliadă, XIX, 404—5, e, astfel, mai curând: *Bălțatul*¹, „calul cel pintenog s. abraș“, decât: „*Bălanul* cel vintez“ = πόδας ὤκους, ca Achille, cum traduce d. Murnu, deși nu s’ar putea tăgădui, că însuși ἀργός, „albus“, are, la Homer, acest din urmă înțeles), apoi: „versicolor, ποικίλος“, în sfârșit: „versutus, subdolos, astutus, callidus, vafer, fallax“ (v. în special studiul d-lui L. Parmentier, *Sur le sens méconnu de quelques mots homériques: αἰόλος et ses dérivés*, în „Revue Belge de Philologie et d’Histoire“, I, p. 417, și Martin Ninck, *Die Bedeutung des Wassers im Kult und Leben des Altertums*, în „Philologus“, Suppl. XIV, p. 164).

Dacă, cu toate acestea, sensul figurat, de „méchant“, ar face dificultăți, s’ar putea invoca, pe lângă paralelisme semantice românești, ca: *mațe-pestrițe, caciior, terchea-berchea*, etc., și mr. *abrașcu*, „obraznic“ (Dalametra).

2. Arom. bal’ŭ.

Cercetătorii originii acestui epitet arom. pentru un ‘cal *breaz* (cu o pată albă ‘n frunte)’ (Dalametra²), ca și acei ai originii dr. *bălan*, socotit de obicei ca un derivat românesc dintr’un *băl* = sl. *bĕlo*, „alb“ (v. Dicț. Acad., s. v.) au scăpat din vedere un însemnat pasagiu din Procopius (I, 18, 6), în care, vorbindu-se de călul lui Belisariu, „ὅς δὲ ἄλον μὲν τὸ σῶμα φαιδὸς ἦν, τὸ μέτωπον δὲ ἅπαν ἐκ κεφαλῆς μέχρι ἐς ῥίνας λευκὸς μάλιστα“, se adauge expres: „Τούτου (sc. τὸν ἵππον) Ἕλληνας μὲν φαλόν, βάρβαροι δὲ βάλαν καλοῦσι“.

Importanța pasagiului constă în aceea, că el nu ne dă numai explicația clară, că e vorba de un cal „murg pe tot trupul, pe frunte însă, de la cap până la nări, foarte alb“, deci *breaz*,

¹ Sensul riguros al lui *bălțat* ar fi, însă: „încins“ (lat. *balleatus*), ca și al megl. *prăpășeană* (despre oi) = bulg. *prēpašjā*, „încing“ (v. Candrea, în *Grai și Suflet*, I, 37), iar *ξανθός* = obișnuit „bălan, blond“.

² După Tache Papahagi (*Antologie aromânească*, p. 405), epitetul se aplică, nu numai „aux chevaux“, ci și „aux chiens de couleur bigarrée, surtout à la tête“. — Cf. și *tărciat* = *tărcat*, „pestriș, amestecul de păr alb cu negru la mielul ieșit din încrucișarea unui berbec cu o oaie de păr diferit“ (Lungianu, *Zile senine*, p. 221).

ci ne dă în același timp numele unui asemenea cal, atât la Greci (φαλός), cât și la „barbari“ (βάλας).

Gr. φαλός, însă (din *φαλ:-Fο-ς), nu e decât o variantă a celui φαλός, pe care Hesychius îl glosează: λευκός și care, după Boisacq (p. 1013), corespunde aceluiași sanscr. *bhālā-m*, 'éclat; front', căruia-i corespunde alb. *batε*, „frunte“ (G. Meyer), v.-prus. *batto* (= *ballo*) „frunte“, gall. *bal*, „(cheval) marqué au front d'une tache blanche“, bret. *bal*, „tache blanche au front des animaux domestiques“, engl.-dial. *ball*, „cheval marqué en tête“, etc.

Bάλας al textului grec (Nom., corespunzător Acc. βάλων) se așează, deci, într-o întinsă familie indo-europeană, având la origine, nu numai însemnarea de „strălucire“ (din care, de altfel, se putea desvoltă cea de „culoare strălucită, albă“: *candidus*, ἀγλαός), ci și aceea de „frunte“, care, dată fiind localizarea specifică a albului la frunte, în cazul lui *breaz* (ceea ce nu e cazul cu *bălan!*), s'ar putea, socotim, considera, în speță, ca fundamentală. Ca și megl. *bal'ă*, „oaie cu o pată albă în frunte“ (*Grai și Suftlet*, I, 31), mr. *bal'u* ar fi, adecă, identic, ca radical, cu alb. *batε*, „frunte“, care, el însuși, ar fi baza derivatului alb. *bal'oș*, *bal'aș*, „von Pferden und Ochsen, die eine weisse Stirne haben“ (G. Meyer, p. 25), — însemnând, deci, propriu: „frunteș“¹, — iar nu sârb. *bjelaš*, „Schimmel“ (cf. *farij*), din radicalul sl. *bjel-*, „alb“, cum voiă G. Meyer (*l. c.*)².

Apropierea — prin et. pop. — de acesta nu se înlătură, de altfel, nici de cum prin această ipoteză, precum nu se tăgăduște nici îndepărtata înrudire a familiei de cuvinte sus citate cu vsl. *bělŭ*, care-i aparține, ca și celt. **belo*, „clair, brillant“, lat. *flavos*, „blond“, vgerm. *blao* „bleu“ (v. Boisacq, *l. c.* și cf., pentru ultimul exemplu, rom. *albastru* față de *alb*); mai mult: însuși sinon. *breaz* (= bulg. *brěz*, idem, vsl. *brěza*, „mesteacăn“) se știe că aparține aceleiași familii, a sanscr. *bhrāçatī*, „flamboyer, reluire“, ca și gall. *berth*, „nitidus, pulcher“, got. *baírhts*, „clair, brillant“, vgerm. *beraht*, mgerm. *berht*, „brillant“ (cf. engl. *bright*),

¹ Cf. Hasdeu, *Etym. Magn.* III, 2938 (care citează, după G. Meyer, glosa frigiană βαλῆν = βασιλεύς, pentru a conchide la un prototip tracic) și A. Philippide, *Prejudiții*, Iași 1916 (extr. din „Viața Românească“), p. 9, unde n. de fam. *Balș(a)* e explicat ca un derivat prin suf. sârb. -ša din alb. *bal'ε*, „frunte“.

² Așa și Capidan, în DR., II, 519.

ca și alb. *barð* (din care mr. *bardzu*, „bălan“, și dr. *barzã*) și gr. *φορκός*, glosat: *λευκός, πολύς* la Hesychius (v. Boisacq, p. 1034).

Dacă, deci, în *breaz*¹ ideea dominantă, determinantă, a fost aceea a colorii, în *bal'u*, în schimb, e vorba, originar, de frunte.

3. Rotat.

'Ghiol Dumitru 'ncălecă Pe *Vânătu Rotatu*', după care încălecă 'pe Roșu-închisu' și 'pe Galbinu-nebunu' (Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, p. 213)².

Pasagiul, între altele, asigură lectura d-lui N. Iorga (*Doc. Bistriței*, I, 19): „cel cal *sur rotat*“ (doc. de pe la începutul sec. XVII), împotriva conjecturii ce propuneam: sus arătat (v. *Rev. Ist.*, VI, 227, unde s'a tipărit greșit: „sur arătat“).

Ceeace voim să relevăm aici, e sensul epitetului.

El pare a corespunde, în adevăr, francesului *gris pommelé*, prin care Barbier de Meynard (II, 590) traduce pe turc. *qer (ar)*, sau latinului *scutulatus*, pe care Palladius (*Opus agriculturae*, IV, 13, ed. Schmitt) îl citează printre „colores praecipui“ la cai (v. n-l următor), iar Isidorus (*Etymologiae*, XII, 1, 51, ed. Lindsay) îl explică precum urmează: „*scutulatus* vocatus propter *orbēs*, quos habent, candidos inter purpuras“³.

4. Șoricîu.

Epitetul e consemnat, între calificativele date cailor după culoare, și'n „Chestionariul pentru un Atlas lingvistic al limbei române, I: *Calul*“, redactat de d. Sextil Pușcariu (p. 14)⁴.

El corespunde exact lat. *murinus*, „mausgrau“ (Niedermann, *Contributions à la critique et à l'explication des glosses latines*, p. 29), pe care-l enumeră, l. c., Palladius („*badius* [fr. *bai*], *aureus* [cf. *grangur*], *albineus*, *russeus*, *murteus*, *cervinus*, *gilbus*,

¹ Un sinonim dial. al lui *breaz* este *pic(ă)*, despre boi și vaci *breze* (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinți*, p. 100).

² Pentru *nebunu*, cf. și *belnicu* (în alte variante: *besnicu* = sl. *běsný*, „wütend, besessen“), la Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, pp. 198—9 („Tot pe Roșul *belnicul*“) și Păcală, *Rășinari*, p. 137: *belnic*, „șiret, isteț, zglobiu“. — O foarte interesantă listă de porecle tătărăști pentru cai, în *Analele Dobrogei*, I, 156—7.

³ Pentru cal rotat la coamă, cf. *rotată* despre creasta pupezei, la Tiktin, s. v. *rotat*. Cf. gr. *ῥαβδωτός* = *scutulatus*, „vărgat, tărcat“ (despre stofe).

⁴ La bogata sinonimică p. „cal“ (*ibid.*, p. 8—9), de adaus și: *parip* (Reteganul, *Povești din popor*, 27: cf. Lex. Bud., Miklosich. Cihac).

scutulatus, albus, guttatus, candidissimus, niger, pressus; sequentis meriti varius cum pulchritudine, negro vel albino, vel badio mixtus, canus cum quovis colore, spumeus, maculosus, *murinus*, obscurior¹ și pe care M. L. Wagner (*Das Fortleben einiger lateinischer, bzw. vulgärlat. Pferdefarbennamen im Romanischen, insbes. im Sardischem und Korsischem*, în „Glotta“, VIII [1917], p. 235 sq.), crede a-l recunoaște în sard. (*kađđu*) *murru*, „ein graues (Pferd)“.

5. Răvan (în).

‘*Chiostece* = legătura calului la picioare ca să meargă în răvan sau în buestru’ (Bucuță, *Românii dintre Vidin și Timoc*, p. 129).

Cuvântul e același cu mr. *rivâne* s. *arivane*, pl. *arivăni*, „amble“ (v. Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, p. 397, unde se dă exemplul: „și el si s’ducă *arivăni* = și el să joace [mergând] în buestru“), adecă turc. *revan*, „coulant, qui a cours, qui s’exécute“, *revanè*, „allant, coulant, marchand, avançant“ (Kieffer-Bianchi, I, 603), după cum și *chiostec*, „butuci la piciorul cailor, spre a le domoli mersul“, e turc. *köstek*, „entraves“ (Șăineanu, *Infl. or.*, II¹, 115).

Alt sinonim important e *păivan*, care se regăsește identic în sârbește și’n bulgărește, reprezentând pe turc.-pers. *paivand*, „lien de pied, entraves, liens pour retenir le cheval et les bêtes de somme“ (Barbier, I, 388), și care se compune „din două ștreanguri și din niște bucăți de păslă“, având, după Boceanu (*Cuvinte din jud. Mehedinți*, 99), următorul rost: „Pentru ca animalul (de obicei, calul) să meargă mai lin, în buestru, se împăivănează. Împăivănarea se face în chipul următor: Deasupra de glezne i se leagă păslă, iar cu ștreangurile i se leagă picioarele de dinainte de cele dinapoi, apoi se ridică puțin ștreangurile cu o chingă. Ștreangurile se lasă într’adins mai lungi, ca să nu se încurce, iar chinga nu se strânge de burtă: ‘umblă de parcă are păivane la picioare’“.

¹ La Isidorus, *o. c.*, I, 48: „badius, aureus, roseus, myrteus, cervinus, gilvus, glaucus, scutulatus, canus, candidus, albus, guttatus, niger. Sequenti autem ordine, varius ex nigro badioque distinctus; reliquus varius color vel cinereus deterrimus“ (urmează explicațiile etimologice-reale). — P. *cinereus*, cf., oșebit de *cenușiu*, și *garoș* (despre care, v. art. special). — O foarte interesantă nomenclatură relativă la cal, în *Onomastikon* al lui Pollux, ed. Bethe, p. 57 sqq. (= I, 181–221: Ἰππικὰ ὀνόματα, etc.).

Am crezut de folos să semnalăm aceste informații, care au fost trecute cu vederea în cercetarea d-lui Giuglea asupra lui *buiestru* (v. în special p. 401 din DR. II), și profităm de ocazie pentru a releva, în ce privește *buiestru* însuși, un exemplu neglijat, care, împreună cu *embuiestru* (fără traducere) din Anon. Băn., relevat de Dicț. Acad., e cea mai veche atestare a cuvântului: „Si oamenii, cari strâng pământul acela [cu aur], au mare frică și osteneală, căci că încarcă cămile în *buestri*, parte muerească, și merg cu disații în ceasul de miazăzi, când odihnesc furnicele“, (în „Fisiologul vr. din veac. al XVIII-lea“, publicat de C. N. Mateescu, în rev. „Ion Creangă“, IX, 9)¹. V. Bogrea.

Note semantice.

Versiunea românească a „Fisiologului“, publicată, după un manuscris din secolul al XVIII-lea, de d. C. N. Mateescu, în rev. „Ion Creangă“ (vol. VII și IX) și în „Calendarul“ ei pe 1915, are unele curiozități de limbă, vrednice de a fi relevate.

Relevăm, deocamdată, una.

Vorbind de produsele de încrucișare între fiare de soiuri diferite, se spune acolo (IX, p. 11) că „să împreună străine cu străine gadini și se fac ceale mai *preaslăvite* dihanii“.

Este însă evident, că nu „preaslăvit“ e calificativul, pe care-l așteptăm aici, ci: ciudat, minunat, monstruos, bizar, curios, straniu, extraordinar, extravagant, — *paradoxal*.

De fapt, originalul grec al acestui „paradoxal“, anume *παράδοξος*, e răspunzător de această nepotrivire: ca și'n „drept-slăvitor“, din *ὀρθόδοξος* (*pravoslavnic*), în loc de *drept-credincios* (v. D. Russo, *Elenizmul în România*, București 1912, p. 28), înțelesul de „slavă, glorie, mărire“ al lui *δόξα* s'a substituit, în mod greșit, aceluia de „păreră, credință“. — „*Orthodoxus, rectae gloriae*“, interpretă, de altfel, și Isidorus (*Etymologiae*, X, 195, ed. Lindsay), — dovadă, că amfibologia n'a avut răsunet numai în biserică de Răsărit.

Sl. *slovopoložiteln* (v. I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*,

¹ Pentru sinon. sl. *прѣс, прѣскацѣ*, „equus gradarius“, cf. și I. Bogdan, *Relațiile Tării-Românești cu Brașovul*, I, 213, n. 1. — Despre calul care s'a ridicat în două picioare, fr. *cheval cabré*, avem în traducerea vr. a lui Herodot, ed. Iorga, pp. 387, 477, expresia: *a sta furcă*, redând pe gr. *στάς ὀρθός* și *ἵσταται ὀρθός* din original (VII, 88; IX, 22).